

politisk rolle ved tronskiftet 1439-40; tre medlemmer af Wiener Magistraten i det 15. årh., og en læge og universitetslærer fra slutningen af samme årh.

Forfatteren kan med udgangspunkt i de borgerlige testamenter 1395-1403 påvise, at familier med mange børn var en sjældenhed; hyppigst forekommede var familier med kun et eller to børn (s. 21f.). Bemærkelsesværdigt er oksekødets dominerende stilling i Wienerkøkkenet i stedet for svinekød (s. 83f.), hvilket måske skyldes Wiens nærhed til Ungarn, som var en af de vigtigste producenter af oksekød i det senmiddelalderlige Europa. I Wien arbejdede man i 14. årh. i gennemsnit 5,1, i 15. årh. 5,4 dag om ugen (s. 121.), hvilket er en forholdsvis lang arbejdsuge sammenlignet med f.eks. samtidige nederlandske byer; cf. Thomas Riis, *An Analysis of Working Hours*, Diogenes no. 149, Fiesole 1990, s. 73.

Til den kulturhistorisk interesserede kan bogen anbefales på det varmeste. Den viser, hvor langt man kan komme med gode spørgsmål til kilderne og en nogenlunde fyldig dokumentation. Dr. Ole Degn har behandlet Ribe 1560-1660, men det må være muligt at foretage tilsvarende undersøgelser af andre byer som Helsingør, Malmø, Aalborg eller Flensborg i 16.-17. årh., hvilket ville bringe dansk byhistorisk forskning et mægtig skridt fremad.

Thomas Riis

FABIAN PERSSON: *Servants of Fortune. The Swedish Court between 1598 and 1721*, Lund 1999, 278 sider, 27 tabeller, SKR 320.

Er hoffets historie i tidlig moderne tid et emne for seriøse historikere, eller bør det overlades til excentrikere, litterater og kulturhistorikere? Har denne numerisk begrænsede gruppe af hovedsageligt aristokratiske døgenigte krav på videre interesse i sammenligning med magtstatens opbygning og de dybtgående socioøkonomiske omvæltninger i overgangen fra agrar subsistensøkonomi til protokapitalistisk markedsøkonomi? Man kan mærke, at dette borende spørgsmål ikke har været ligegyldigt for forfatteren af denne første store, systematiske analyse af stormagtstidens svenske hof fra 1598 til 1721. Legitimeringspresset har affødt en afhandling, som med udenlandsk inspiration tager et emne op, der er nyt i skandinavisk sammenhæng, men som løser opgaven på relativt traditionel vis.

Bogen er klart og systematisk opbygget. Hoffets organisation, økonomi og sammensætning gennemgås udførligt og suppleres med kapitler om dets politiske funktion. Det faste fundament under afhandlingen er en omhyggeligt opbygget database over de ca. 1.900 adelsmænd og -kvinder, der i perioden gjorde tjeneste ved det svenske hof. Denne database er udmøntet i en række diagrammer og danner grundlag for en solid prosopografisk analyse af hoffets skiftende rekruttering, sammensætning, karrieremønstre etc. Man kan kun misunde svenskerne de velbevarede hofarkiver, der gør den slags undersøgelser mulige. Med hensyn til det analytiske apparat har Persson, der er vel indlæst i hele den nyere europæiske forskningstradition, valgt at lade sig inspirere af to kerneudsagn fra engelske historikere. Det drejer sig om Geoffrey Eltons karakteristik af hoffet som »a point of contact« og David Starkeys skelnen mellem »participatory« og »distant monarchs«.

Som man kan forvente af et pionerarbejde, er afhandlingen rig på konkrete oplysninger og håndfaste analyseresultater. Mens hoffets organisatoriske rammer udviser stor kontinuitet, skifter hoffets sammensætning og politiske funk-

tion drastisk over tid. I periodens første halvdel fungerede hoffet virkelig som »a point of contact« mellem herskeren og landets reelle elite. Tjenestetiden var kort, gennemsnitsalderen lav, de fleste adelige hoffolk gik videre til en karriere i militær eller civil forvaltning, og herskerne var udadvendte (»participatory«). I periodens sidste halvdel blev hoffet imidlertid mere og mere en lukket, selvrekrutterende verden, der kun i begrænset omfang fungerede som kontaktflade mellem herskeren og eliten. Flere og flere tjente hele deres liv ved hoffet, gennemsnitsalderen steg, og selv om hoffets størrelse stort set forblev uændret, betød det, at langt færre fik en chance for at bruge hoffet som springbræt for en karriere. At Karl XI i ørigt var påholdende og tilbagetrukket (»distant«) forstærkede blot tendensen. Denne udvikling var ikke uden betydning, da forholdet mellem hersker og elite skulle defineres påny efter Karl XII's død 1718. Ville »frihedstiden« havde fået en anden karakter, hvis de sidste karoliner havde forstået at udnytte deres hof til at knytte eliten til sig i stedet for at stole blindt på deres enevældige magtfuldkommenhed? Den slags spørgsmål lader sig vanskeligt besvare, men de er værd at stille.

Afhandlingen rummer mange flere resultater og perspektiver, end det her er muligt at komme ind på, f.eks. om hoffets rolle i patron-klient forhold, om kvindernes indflydelse og om udviklingens internationale perspektiver. Det skal også nævnes, at Persson har udnyttet et stort utrykt brevmateriale og strør om sig med velvalgte, illustrative citater, men desværre har undladt at forsyne sit værk med et navneregister (vistnok en dårlig svensk vane). På det mere principielle plan kan man måske rejse to spørgsmål, der dog ikke kan gælde som egentlige kritikpunkter, da deres besvarelse ville sprænge alle rammer.

For det første er der Perssons definition af hoffet. Hvem hørte til hoffet? Her kan man tænke sig en organisatorisk eller en social afgrænsning. I første tilfælde består hoffet slet og ret af dem, der har et hofembede af en eller anden art. I det andet tilfælde omfatter hoffet også en række personer, der uden formel tilknytning alligevel »kom« ved hoffet og var »velset« der. Persson vælger af indlysende grunde den første afgrænsning, for hvordan skulle han ellers med nogenlunde sikkerhed og klarhed kunne definere grundlaget for sin prosopografiske analyse? På den anden side ønsker han også at besvare spørgsmål af stor relevans for den politiske »point of contact«-teori som f.eks., om hoffet nu også var åbent for landets reelle elite, eller om det var et lukket kredsløb eller bestod af fremmede og outsiders? I dette tilfælde tæller folk, der var velanskrevne ved hoffet, men uden formel tilknytning, også med. Det forekommer denne anmelder, at Persson måske ikke tilstrækkeligt gør opmærksom på sådanne delvise uoverensstemmelser mellem hans erkendelsesinteresse på den ene side og hans kildegrundlag og analytiske metoder på den anden. Det gælder så meget mere, som Persson understreger betydningen af hoffet som et forum for udøvelsen af uformel magt og indflydelse.

For det andet bør det bemærkes, at Persson i alt væsentligt beskæftiger sig med hoffets hverdag. Fest, ceremoniel og pragtudfoldelse i det hele taget er så godt som fraværende. En stor del af den nyere kulturhistorisk orienterede hof-forskning kredser om netop disse spørgsmål – måske lidt for meget, som Persson synes at antyde. Det er selvfølgelig helt legitimt at vælge fest og farver fra og bedrive socialhistorisk »Alltagsgeschichte«, selvom man dermed også giver afkald på dialektikken mellem hverdag og fest. Alligevel opstår der atter et spændingsforhold mellem Perssons valgte metode og hans analytiske inspirationskilde i Eltons tanke om hoffet som »a point of contact«. For det var vel ikke mindst i forbindelse med fester og statsbegivenheder, at hoffet åbnede sig og

bød sig til som »a point of contact« og et redskab for stort anlagt politisk massekommunikation. Persson skal imidlertid ikke kritiseres for ikke at have skrevet den bog, anmelderen gerne så. Disse to punkter er kun anført for at vise, at de rigtigt gode og kreative spørgsmål som dem, der har været inspirationen bag dette værk, ikke udtømmes ved den første besvarelse.

Blandt bogens fortjenester bør afslutningsvis fremhæves, at den er skrevet på engelsk, et ganske glimrende og ret vittigt engelsk endda. Derved lever den på smukkeste måde op til sit emnes internationale tilsnit.

Sebastian Olden-Jørgensen

ERLING SANDMO: Voldssamfundets undergang. Om disciplineringen av Norge på 1600-tallet. Oslo, universitetsforlaget 1999. 301 s.

I Skandinavien har man – ligesom i andre lande – i de sidste årtier haft en intens kriminalhistorisk forskning, herunder også om voldsanvendelse: Eva Österberg, Ditlev Tamm, Jens Chr.V. Johansen, Hans Henrik Appel og – i Norge – Hans Eyvind Næss, Jørn Sandnes og nu altså Erling Sandmo. Dennes udgangspunkt har været skuffelse over, at hans hovedopgave om slutningen af det 18. århundrede ikke gav de forventede resultater, en konstatering, som Lotte Dombrowsky også har gjort. Anmeldelsen tager to-tre teoretiske og et par empiriske emner op fra Sandmos bog, som i øvrigt indbragte ham doktorgraden.

I de indledende kapitler behandler forfatteren de lokale retsinstanter og kildematerialet (s. 29-41), som kun kræver enkelte kommentarer. Selvom håndfæstningerne må have haft gyldighed for både Danmark og Norge, kan man komme i tvivl om den løbende lovgivning (recesser, forordninger), reskripter, eftersom den berygtede Norgesparagraf som bekendt aldrig blev indfriet, fordi den særnorske lovgivning aldrig henviser til dansk lovgivning, og fordi hvert af de to riger havde sine egne retsinstitutioner med rødder i middelalderen.

Man ræsonnerer, at det konstateres, at regulering af de danske ting og tingbogspligten kom en-to generationer tidligere end i Norge. Allerede recessen 1551 foreskrev tingbogspligten; 1578 bestemte en forordning, at »det, som forhandles på tinge straks skal indskrives i tingbogen«, og at renskrift efter 'løse sedler' på et senere tidspunkt ikke var tilladt, en regel, som ikke blev overholdt.¹ Norge fik først 1635 en tilsvarende – og mere raffineret – landstingsordning (s. 36 f.). Sandmo drøfter ikke tingbogstekstens tilblivelse, men konstaterer dog (s. 39) de mange rettelser, der kunde tyde på 'stenografisk' referat (Sandmos eget udtryk). Til gengæld hører forordningen hjemme i den proces, der forvandlede fogeden fra 'lensmandstjener til kongelig majestæts foged' (Rolf Fladby, Knut Mykland).

Tilsvarende fik Norge først 1590 en fast retsinstantfølge (s.29f.), der kendes tidligere tilløb, hvorimod den blev udviklet pragmatisk fra middelalderen i Danmark og blev fast indarbejdet fra reformationstiden.² Forordningen 1590 giver indtryk af, at man i København har været irriteret over dommenes ofte uful-

¹ Reces 1551 § 3; J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, Danske Recesser og Ordinantser. Danmarks gamle Love IV. Kbh. 1824, s. 238; V.A. Secher, Corpus constitutionum Daniae II. Kbh. 1889-90, no. 99; jf. fdg. 1588 11/7; sst., no. 489.

² S. Insen i Norsk historisk leksikon. 2. udg. ved R. Fladby o.a. Oslo 1981, s. 188, 271; Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie. Kbh. 1940, s. 513-16, 522 f.